

ՀԱՍՏԱՏՈՒՄ ԵՄ

Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական
մանկավարժական համալսարանի
Բաղաձայնագրության ճշով պրոռեկտոր Ս. Ռ. Գևորգյան

17 սեպտեմբերի, 2021թ.

ԿԱՐԾԻՔ

Սիլվա Ալբերտի Մուրադյանի «Ժամանակակից արևելահայերենի անցողական
բայերի արժույթը» թեմայով թեկնածուական ատենախոսության մասին

Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական
համալսարանի հայոց լեզվի և նրա դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոնի 17. 09.
2021թ. նիստի (արձանագրություն N 2)՝ Սիլվա Ալբերտի Մուրադյանի
«Ժամանակակից արևելահայերենի անցողական բայերի արժույթը» թեմայով
թեկնածուական ատենախոսության քննարկման վերաբերյալ:

Նիստին ներկա էին Բ. Գ. Ղ., պրոֆ. Վ. Համբարձումյանը, Բ. Գ. Թ., դոց. Ա.
Գալստյանը, Բ. Գ. Ղ., պրոֆ. Էդ. Սկրտչյանը, մ. Գ. Թ., պ./պ. Գ. Խալաթյանը, մ. Գ. Թ.,
դոց. Ս. Թորգոմյանը, մ. Գ. Թ., դոց. Ռ. Հարությունյանը, Բ. Գ. Թ., դոց. Ս.
Ամիրջանյանը, Բ. Գ. Թ., դոց. Ս. Ղարիբյանը, Բ. Գ. Թ., դոց. Ռ. Ջուլֆայանը, Բ. Գ. Թ.,
դոց. Ա. Մուրադյանը, Բ. Գ. Թ., դոց. Ա. Յուզբաշյանը, Բ. Գ. Թ., դոց. Ա.
Մարտիրոսյանը, Բ. Գ. Թ., ասիստենտ Լ. Ավետիսյանը, Բ. Գ. Թ. Ա. Հարությունյանը:

Ս. Ա. Մուրադյանի «Ժամանակակից արևելահայերենի անցողական բայերի
արժույթը» թեմայով ատենախոսությունը նվիրված է հայերենի կարևոր
քերականական կարգերից մեկին՝ բայի արժույթին: Ատենախոսը, հիմք
ընդունելով հայ և արտասահմանյան լեզվաբանների ուսումնասիրությունները և
տեսակետները, դիտարկել է հայերենի անցողական բայերի կապակցելիությունը
իմաստաբանության մակարդակում և քերականական կառուցվածքի տարբեր

դրսևորումներում: Մասնավորապես անդրադարձ է կատարվել լեզվական այն իրողություններին, որոնցում նկատելի են բայի արժույթի հնարավոր փոփոխություններ, և ըստ այդմ ներկայացվել է բայի, այսպես կոչված, ենթակաառությունը, ստորոգառությունը, կոչականառությունը, խնդրառությունը և պարագաառությունը:

Անցողական բայերի արժույթի ուսումնասիրման սկզբնաղբյուր է ընտրվել «Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարանի» նյութը: Ատենախոսը կազմել է նրանում տեղ գտած համապատասխան բայերի ցանկը, դասդասել կազմությամբ համադրական, ներգործական և պատճառական բայերը և խմբավորել ըստ բառակազմական և քերականական հատկանիշների: Համեմատական քննություն կատարելիս ատենախոսը բայերի իմաստները ճշգրտելու համար հիմք է ընդունել Էդ. Աղայանի «Արդի հայերենի բացատրական բառարանը», Ստ. Մալխասյանցի «Հայերեն բացատրական բառարանը»:

Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, վեց գլուխներից՝ համապատասխան ենթագլուխներով, ունի եզրակացություններ, օգտագործված տեսական գրականության, բառարանների, գեղարվեստական գրականության գրավոր աղբյուրների և համառոտագրությունների ցանկեր:

Ատենախոսության ծավալը համակարգչային 132 էջ է:

«Ներածություն» բաժնում ատենախոսը կարևորել է հարցի պատմությունը՝ անդրադառնալով հայ և արտասահմանյան լեզվաբանության մեջ երկու տասնյակից ավելի լեզվաբանների համապատասխան աշխատություններում հարցին այս կամ այն չափով վերաբերող կարծիքներին:

Առաջին գլուխը («Հայերենի բայերի արժույթայնության ընդհանուր բնութագիրը») ընդգրկում է ժամանակակից լեզվաբանության մեջ արժույթի քննությունը, հատկապես «բայ» խոսքի մասի մակարդակում՝ կապված ենթակայի, ստորոգյալի, կոչականի, խնդրի և պարագայի դրսևորումների հետ:

Այսպես, հայերենի և անգլերենի բայերի արժույթի զուգադրական քննության համատեքստում հեղինակը այն միտքն է հիմնավորում, որ, ի տարբերություն

անգլերենի, հայերենում բայի արժույթի դրսևորումներից է նաև կոչականի դրսևորումը:

Կարևորում է նաև, իր տերմինով ասած, ենթակաառության և խնդրառության տարբերությունները հայերենում և անգլերենում: Այստեղ համապատասխան դիագրամներով և աղյուսակներով ներկայացվում են, դարձյալ իր տերմինով ասած, արժույթից զուրկ, միարժույթ, երկարժույթ, եռարժույթ և քառարժույթ կամ բազմարժույթ բայերի կաղապարները:

Երկրորդ գլխում («Անցողական բայերի ենթակաառությունը») անդրադարձումներ է կատարել ներգործական սեռի և պատճառական բայերի արժույթային առանձնահատկություններին՝ դիտարկելով ներգործական բայերի դասանշային դասակարգմամբ պայմանավորված չորս խումբ՝ ա) անձնանիշ ենթակա պահանջող բայեր՝ *անիծել, գիտակցել, ընթերցել, մտաբերել* և այլն, բ) ոչ անձնանիշ (կենդանի նշանակող) ենթակա պահանջող բայեր՝ *արածել, կոցել, կոցահարել* և այլն, գ) իրանիշ ենթակա պահանջող բայեր՝ *ժայթքել, շանթահարել* և այլն, դ) տարբեր դասային պատկանելության ենթակա պահանջող բայեր՝ *ավերել, բաժանել, բերել, գերել* և այլն:

Դիտարկելով պատճառական բայերի ենթակաառությունը՝ ատենախոսը ավելացնում է, որ չեզոք և ներգործական սեռի մի շարք բայեր, պատճառական դառնալով, փոփոխվում են թե՛ ըստ արժույթային, թե՛ ըստ դասանշային կապակցելիության՝ համապատասխան օրինակներով քննելով պատճառական բայերի ենթակաառությունը ըստ դասերի:

Ատենախոսը իրավամբ նկատում է, որ միջնորդավորված գործողություն նշող բոլոր պատճառական բայերը կապակցվում են անձնանիշ ենթականերին:

Երրորդ գլխում («Անցողական բայերի ստորոգառությունը») քննված է ներգործական սեռի բայերի ստորոգառությունը: Այստեղ կարևոր է համարվում այն, որ ներգործական բայերը իրենց բուն իմաստին զուգահեռ կարող են կիրառվել եղանակական գործառույթով, և ավելացնում է, որ ստորոգելիական խնդիր պահանջող բայերը սովորաբար չեն զրկվում իրենց խնդրառական արժույթից: Ի տարբերություն սրանց՝ անորոշ դերբայով ստորոգելի պահանջող

բայերը, բաղադրյալ ստորոգյալի կազմում հանդես գալով, գրկվում են ուղիղ խնդիր առնելու կարողությունից, ինչպես՝ *Հետո փորձեց մտածել* Սեդայի մասին (ՇԹ):

Չորրորդ գլխում («Անցողական բայերի կոչականառությունը») աստենախոսն անդրադարձել է ներգործական սեռի և պատճառական բայերի կոչականառությանը, գտնում է, որ ներգործական սեռի բայերը կապակցելիության սահմանափակություններ են դրսևորում. կոչականառու են այն բայերը, որոնք կարող են կապակցվել անձնանիշ ենթակային, ինչպես՝ *Քո՛ւյր* իմ, *ամոքի՛ր* սիրտըս վշտաբեկ (ԱԻ): Մինչդեռ պատճառական բոլոր բայերը կոչականառու են, ինչպես՝ *Գազի՛կ*, կրակը *թեժացրո՛ւ* (ՎԱ):

Հինգերորդ գլխում («Անցողական բայերի խնդրառությունը») համապատասխան կադապարներով և մասնակադապարներով ներկայացված են ներգործական սեռի միարժույթ (ներգործական սեռի բայ - ուղիղ խնդիր), երկարժույթ (ներգործական սեռի բայ - ուղիղ խնդիր - անուղղակի խնդիր՝ հանգման, միջոցի, անջատման, սահմանափակման, բաղդատության), եռարժույթ (ներգործական սեռի բայ - ուղիղ խնդիր - հանգման անուղղակի խնդիր - միջոցի անուղղակի խնդիր) բայերը, զուգադրական քննությամբ նշված են նաև հայերենի և անգլերենի նույն իմաստով մի շարք բայերի խնդրառական տարբերությունները:

Անդրադառնալով կրկնասեռ բայերին՝ աստենախոսը առանձնացրել է մի շարք բայեր, որոնք բառարաններում ներկայացված են որպես չեզոք սեռի բառային միավորներ՝ *ազդակել*, *դավաճանել*, *դիմագրավել*, *հակակրել*, *համակրել*, *նախագահել* և այլն:

Այնուհետև բնագրային զուգահեռ օրինակներով ներկայացրել է նշված բայերի խնդրառական տարբերակները՝ հիմնավորելով այն, որ վերոհիշյալ բայերն առանց իմաստային փոփոխությունների ձեռք են բերել ներգործական և չեզոք սեռերի քերականական հատկանիշները զուգորդելու կարողություն:

Պատճառական բայերի խնդրառությունը քննելիս կարևոր են համարվել պատճառական բայերի և սերող բայի խնդրառական ընդհանրություններն ու տարբերությունները, աստենախոսը ներկայացրել է խնդրառությամբ միարժույթ (պատճառական բայ - ուղիղ խնդիր) և երկարժույթ պատճառական բայերը՝

հետևյալ մասնակադապարներով՝ պատճառական բայ - ուղիղ խնդիր – հանգման խնդիր, պատճառական բայ - ուղիղ խնդիր – միջոցի խնդիր, պատճառական բայ - ուղիղ խնդիր – անջատման խնդիր, պատճառական բայ - ուղիղ խնդիր – սահմանափակման խնդիր:

Ներգործական սեռի, այսպես կոչված, բայ-ստորոգյալների կապակցելիությունը տարբեր դասային խմբերի անուն խնդիրների հետ դիտարկելիս ատենախոսը դասակարգել է անցողական բայերը՝ ըստ խնդիրների դասային խմբերի, որն առնչվում է բայի արժույթին:

Ըստ ուղիղ խնդրի դասային պատկանելության՝ նշում է խնդրառությամբ միարժույթ ներգործական սեռի բայերի հետևյալ խմբերը՝ անձնանիշ, իրանիշ և այլն, ուղիղ խնդիր պահանջող միարժույթ բայեր՝ դրանք հիմնավորելով բնագրային համապատասխան օրինակներով:

Ատենախոսության մեջ տեղ է գտել նաև անցողական բայերի արժույթի փոփոխության պատճառների քննությունը՝ կապված բառաբարդման, բառածանցման առանձնահատկությունների հետ:

Կազմությամբ բաղադրյալ բայերի արժույթն ըստ քերականական արտահայտության քննելիս ատենախոսը ձևաբանական և շարահյուսական կադապարներով և մասնակադապարներով ներկայացրել է կազմությամբ բարդ, ածանցավոր և արմատական ձևույթներով բայերի արժույթը՝ հաշվի առնելով բաղադրիչների միջև առկա քերականական և իմաստային հարաբերությունների բնույթը, որն անվանվում է ներքին արժույթ:

Ատենախոսության վեցերորդ գլխում («Անցողական բայերի պարագաառությունը») կարևորված է ներգործական սեռի և պատճառական բայերի պարագաառությունը: Ատենախոսը հիմնավորում է այն, որ բուն ներգործական և չեզոք սեռի բայերը և նրանցով սերված պատճառականները միօրինակություն են հանդես բերում պարագաառության տեսանկյունից՝ ի տարբերություն պատճառական բայերի խնդրառության, որի դեպքում նրանք տարատեսակ իմաստաքերականական փոփոխությունների են ենթարկվում:

Վերջում ատենախոսը ընդհանրացրել է նյութի քննության ընթացքում իր եզրակացությունները՝ նշելով, որ հայերենում «արժույթ» ըմբռնումն առնչվում է ենթակայի, ստորոգյալի, խնդրի, պարագայի և կոչականի հետ, որոնք տարբեր գուգորդումներով են հանդես գալիս խոսքում՝ ըստ գերադաս անդամի սեռի և իմաստի պահանջների:

Ըստ արժույթի քանակի՝ ներգործական սեռի բայերը լինում են երկարժույթ, եռարժույթ և հազվադեպ քառարժույթ: Ընդ որում եզրակացության է գալիս, որ կապակցվող միավորներից ենթական, ստորոգելին, կոչականը մենիմաստ են, իսկ խնդիրներն ու պարագաները՝ բազմիմաստ:

Ատենախոսը հայերենի անցողական բայերի արժույթը քննելիս հանդես է բերել գիտական որոշակի պատրաստվածություն, կատարել է ինքնուրույն դիտարկումներ, որոնք կարևոր են ատենախոսության գիտական արժեքի տեսանկյունից:

Աշխատանքն ունի տեսական և գործնական նշանակություն, հետազոտության արդյունքները կարող են օգտագործվել քերականության ուսուցման դասընթացներում, ինչպես նաև ուսումնական ձեռնարկներ, ուղեցույցներ և դասագրքեր կազմելիս:

Աշխատանքի հեղինակը ծանոթ է մասնագիտական գրականությանը, աշխատանքը կատարված է գիտական պատշաճ մակարդակով: Հեղինակը փորձել է իր բոլոր դիտողությունները հիմնավորել փաստական հարուստ նյութով:

Հետազոտության արդյունքները հիմնավորվում են թեմայի արդիականությունից:

Աշխատանքի վերաբերյալ անհրաժեշտ ենք համարում նշել որոշ մասնակի դիտողություններ:

1. Ատենախոսությունը կառուցվածքային առումով ունի թերություններ: Աշխատանքի գլուխները բավականին փոքր են, և վեց գլուխների փոխարեն նյութը կարելի էր ներկայացնել երեք գլուխներով՝ ըստ համապատասխան ենթագլուխների (ենթակայի, ստորոգյալի, կոչականի առումների քննությունը՝ մեկ գլխում, խնդրինը և պարագայինը՝ երկու առանձին գլուխներում):

2. Ատենախոսը բաղադրյալ կազմության բայերի արժույթը ներկայացնելիս գործածում է «բարդ բայեր» (էջ 14, 65, 66, 72, 85), «բայական համադրական բարդություններ» (էջ 85), «բայական բարդություններ» (էջ 86, 88, 90), «կազմությամբ բարդ համադրական բայեր» (էջ 87) տերմինները: Կարծում ենք՝ բացակայում է միօրինակությունը, ավելի նպատակահարմար կլիներ գործածել «բայական բարդություններ» տերմինը:

3. Կան մասնավոր առարկություն վերցնող տեղեր բայական բարդությունների, այսպես կոչված, ներշարահյուսական կաղապարներում և մասնակաղապարներում ներկայացված գոյական բաղադրիչի իմաստների վերաբերյալ. «ուղիղ խնդիր և տեղի պարագա» մասնակաղապարում *արմատահատել* բայի համար նշված է «1. արմատները կտրել», 2. «արմատից կտրել» (էջ 91): Կարծում ենք՝ «արմատից կտրել» կառույցում *արմատից*-ը ձևի պարագա է: Նույնը *հիշատակագրել* բայի համար (էջ 90), բացի նպատակի պարագայից՝ «հիշելու համար գրել», կարելի էր նշել նաև տեղի պարագա մասնակաղապարը՝ «հիշատակարանի մեջ մտցնել, հիշատակարանում գրել» [տե՛ս «Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան» (էջ 353), Էդ. Աղայան, «Արդի հայերենի բացատրական բառարան» (էջ 873)]:

4. Անճշտություններ կան նախադասության անդամների շարահյուսական արժեքների որոշման հարցում՝ *արձաթի ձայնով* արտասանել (էջ 18) (ընդգծվածը ոչ թե միջոցի խնդիր է, այլ ձևի պարագա), *հրդեհից, սիրուց ու տառապանքից* ձուլեցիր դու ինձ, կաղապարները *փայտից* պատրաստում էին (էջ 59) (ընդգծվածները անջատման խնդիրներ չեն, այլ նյութի բացատրական):

5. Աշխատանքում տեղ են գտել տեխնիկական և կետադրական սպրդումներ (էջ 8, 11, 15, 17, 26, 34, 42, 59, 71, 92, 122 և այլն):

Վերը նշված դիտարկումները չեն խոչընդոտում գիտական պատշաճ չափանիշներով կատարված այս աշխատանքի արժեքի ճիշտ գնահատությանը: Ե՛վ գիտական, և՛ տեսական առումով թեման քննված է խորությամբ, փաստական նյութը բերված է տեղին և հիմնավոր, եզրակացությունները միանգամայն համոզիչ են:

Սեղմագիրը և թեմայի վերաբերյալ հրատարակված հոդվածները արտացոլում են ատենախոսության հիմնահարցերը:

Սիլվա Ալբերտի Մուրադյանի «Ժամանակակից արևելահայերենի անցողական բայերի արժույթը» թեմայով թեկնածուական ատենախոսությունը լիովին բավարարում է բնասալիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման համար առաջադրվող պահանջներին:

Հայոց լեզվի և նրա դասավանդման մեթոդիկայի

ամբիոնի վարիչ, պրոֆեսոր

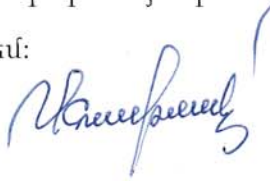
Վ. Համբարձումյան

Հայոց լեզվի և նրա դասավանդման

մեթոդիկայի ամբիոնի վարիչ Վ. Համբարձումյանի

ստորագրությունը վավերացնում եմ:

ՀՊՄՀ գիտքարտուղար, ղոցենտ

Մ. Իսպիրյան

